

БОЛЕСТИТЕ КАТО ДУХОВНИ МЕТАФОРИ

ЗДРАВКО САВОВ

Надарената с всички човешки способности Пандора получила от Зевс за наказание, загдето Прометей дал на хората прогреса, кутия, която от любопитство за познание отворила, и така бедите и болестите плъзнали между хората. . .

Тежката болест, нарушаваща идентичността на нашето „аз“ и континуитета на съществуването ни, е търсела духовното си обяснение, откакто съществува човекът. Там, където истината е недостатъчна или духовно неприемлива, винаги се намесва фантазията, за да обясни метафорично страданието и страха от смъртта.

Платон ни обясняваше болестите — в духа на мита, или по-скоро в духа на едната половина на този мит — като обособени независими съществувания, подобни на континентите, които се вселяват у нас и ни обсебват. Той имаше своето право; таква са „нозологичните единици“ като инфекциите, ракът и пр. Но Хипократ с не толкова право учеше, че няма болести, а само болни хора; с този афоризъм той искаше да вътче всяко боледуване в битието, в екзистенциалното и социално битие на всеки отделен боледуващ. Хипократ беше лекар и не виждаше смисъл от абстракции. Той явно свързваше боледуването с „даровете на Прометей“, които днес можем да обясним като метафора на технологичния напредък — инфаркт, стрес, психични кризи и пр.

От Платон и Хипократ медицината и до днес си служи с метафорични описания („меланхолия“, „хистерия“) там, където липсват познания или точен език. Това важи и за латинския жаргон. Но сигурно е пресилено да се твърди, че между ирационалното отношение към болестите и метафоричното им описание, от една страна, и научното им осветляване, от друга, има строго пропорционална и обратна зависимост, т. е., че колкото повече знаем, толкова по-рационално ще се отнасяме към заболяванията. Това би означавало да пренебрегнем културно-историческия и индивидуално-психологичния пласт, в който — наред с човека — съществува медицината като наука и практика и боледуващият индивид.

Твърде важна — емоционално и духовно — е тази сфера на познанието, за да бъде тя изцяло подвластна на разума. Ето защо, не само поради познавателен недостиг, и съвременната медицинска лексика е богата на метафорични понятия като „гръдна жаба“, „рак“, „остър корем“ и пр.; дори когато съществуват научни термини, нужен е съвместен език с пациента.

Болестта означава нещо за човека. Боледуването означава много за досегашното и по-нататъшното съществуване на индивида. Болестите означават нещо и обясняват нещо за човешката цивилизация.

Както болестите, така и суеверията, свързани с тях, могат да се възприемат от човешкия дух като метафори на някаква неестествена форма на това съществуване.

Тук е полето за обмен между медицина и духовност, в частност — с литературата, като общият език на този обмен е преди всичко метафоричният образ. Духът метафоризира заболяването и по този начин го опознава откъм страната на неговото духовно значение. Още с откриването си, или след максимума на своето разпространение-

всяко заболяване придобива в определен цивилизационен и културален кръг и своето определено метафорично оцветяване; под последното ние разбираме онази образност, асоциация и аналогия с други страни на духовното битие, чрез които намират израз съзнавани и несъзнавани човешки страхове и нужди. Подобна роля изпълняват и предразсъдъците за заболяванията в масовото съзнание, които са изразени посредством невербализирана и нелитературна духовност.

Богато наследство в тази област ни оставиха философите, взели отношение към боледуването, от „идеалистичното“ и „материалистичното“ направление, особено лекари-философи, като К. Ясперс, а и писатели като Чехов и Булгаков, Камю, Т. Ман; у нас — Й. Йовков и Елин Пелин, Д. Димов, П. Вежинов, Д. Цончев, Д. Коруджиев и др.

Задачата на тази статия не е изследването на художествения контекст на отделните заболявания в различните творби, а по-скоро е опит за типологично описание на метафоричното значение на някои отминали (заедно с литературните течения) и актуални болести. Подобни опити са известни и при писатели като Т. Ман (есетата му), при преведените у нас есета на Сюзан Зонтаг и др.

Основните ни различни идеи обаче са, че болестта невинаги метафоризира само страдание, а и едно понякога по-сложно отношение както между индивида и живота (смъртта), така и между индивида и групата (болните) и обществото. Според нас съществува и връзка между духовния вкус (стил) на епохата и предпочитанията към една или друга болест, известна до този исторически период. Нещо повече, новите — новотворените или новопоявили се болести — се метафоризират чрез един по-широк масовопсихологичен процес сред обществеността, който не е литературен („салонно мнение“, средства за масово осведомяване и пр.). Метафоризираната болест „се утаява“ и отлежава в литературното творчество едва по-късно, т. е. връзката е: медицина — други форми на обществена духовност — литература и изкуство. Тази връзка има и реципрочни взаимоотношения.

По понятни причини (най-голяма близост до границата между телесното и духовното) най-силно са били метафоризирани душевните заболявания. Дотам, че психиатри или психиатри без солиден клиничен опит, се мъчат да ги изземат от полето на медицината изобщо.

Шизофренията, или по-точно отделни нейни симптоми, се използват за сюжетна основа и образна характеристика много често в модерната литература; най-често — страхът от анонимно или въображаемо преследване (Кafka, Д. Коруджиев и др.). Като литературовед-лаик, но психиатър-професионалист си позволявам обаче да отбележа, че дори един-единствен шизофренично болен е по-интересен, като една метафорична вселена, от най-добрите литературни образци. Изглежда, тук опираме до границата на вербалната организация на духовните преживявания. . .

Загубата на памет (амнезията) автори като Ф. Фелини („Амаркорд“), П. Вежинов („Везни“ и „Белият гущер“), Д. Цончев („Жълтата къща“) и други използват за метафоризиране на идентичността на човека изобщо. Може би подобен по-дълбок смисъл има и цялата мемоаристика: едно духовно реконструиране на писателя и читателя на мемоари чрез „бистрене“ на паметта? В епилога на своята книга „Българският Великден, или страстите български“ Т. Жечев определя подобен себелечителен смисъл за П. Р. Славейков, дори на такова далечно на пръв поглед произведение като „Изворът на Белоногата“: самолечение чрез спомени. Метафорично може да се изтъкува и общественият в психиатрията закон на Рибо, според който при старческото оглупяване се помнят добре далечните събития, а се губи паметовата връзка с настоящата дейност и близкото „вчера“.

Не бива да се разпростираме по-широко и върху необозримото поле на психичните абнормности, взаимно експлоатирани от психиатрията и литературата (а и от кое ли не изкуство?). С нарастването на „стреса“ (също една метафора на неосъзнатото страдание) всички психични абнормности се метафоризират като „откачане“, „превъртане“, „изскачане на ангелите“, „ни се води — ни се кара“, „бяс“ и пр., сякаш повсеместната

алтернатива, или поне идеал, е закаченият, навит като пружина, кротък човек, който се води и се кара лесно: така чрез отрицателното метафорично типологизиране на „людия“ може да се състави една също така толкова метафорична картина на „желания“ тип нормален човек. . .

Заслужава да споменем бегло и упорития предразсъдък за идентичността между лудост и гениалност — единственият им общ знаменател е може би скъсването с някакви норми. Този предразсъдък метафоризира всъщност един Икаров стремеж на човека, който, не смеейки да литне над нормите, непрекъснато ги търси, за да ги дефинира, и като не смее да постави себе си отвъд, търси да постави някого друго около себе си, да литне, но. . . Дедал прави гениалните криле на Икар и по този начин го убива. . .

При прехода към телесните болести нека се спрем на самото *преживяване на боледуването* от продължителна и тежка болест. Това е едно идентично екзистенциално преживяване, слабо зависимо от естеството на болестта, но много зависимо от индивидуално-психологически качества (емоционална стабилност, интроспекция и др.) и психологическата подкрепа (или неподкрепа) от обкръжението.

Боледували писатели като Достоевски, Т. Ман, А. Камю, а и здрави, но достатъчно състрадателни са описали далече преди модерната психология т. нар. фази на присемане и борба срещу болестта, на пасивното смирение или на философското смирение и просветление. Спомняме си страдащата враждебност на човека от подземнието (Достоевски), „катедралата“ на философския и културално-епичен роман, построен върху боледуването — „Вълшебната планина“ на Т. Ман, пасивната смиреност на момчето от „По жицата“, чийто баща обаче с отчаяна надежда, доста по-рано у Йовков, отколкото у Камю, („Чумата“ и особено „Падението“) тръгва по безкрая на абсурда. Егоцентрираните философски метафорични преработки на предсмъртното боледуване отхвърлят „слепящата“ (според абсурда) надежда (Камю, Д. Димов — „Осъдени души“ и др.) чрез „бялото“. (Не е ли това носталгия по чисто бялата медицина?) Йовков и Ханчев не дръзнаха да отнемат на българина, този понякога така невеж Сизиф, надеждата. Надеждата е понякога безгласен, но реален компонент във всяко боледуване.

Във всяко боледуване има едно признание за катастрофа и един — изказан или неизказан — зов за помощ, за състрадание. Дори и болката има „смисъл“ да ни накара да извикаме, а викът — последният апел на организма, отхвърлящ и абсурдистките реалистични окови (на „аза“) — да ни накара да се притечем на помощ по дълбоко закодиран в нас инстинкт. Отучвайки се да викаме, се отучваме да зовем и да даваме помощ. . .

Всяка помощ, всяко „състрадание“, което не е отговорно, се приближава бързо до произволната манипулация в името на доброто (метафориката от „Чумата“, „Човекът от подземнието“ и др.).

Отминалите стилкови епохи си имаха своите стилкови болести. Чумата, холерата и проказата като че ли са най-честите метафори от предромантичната епоха. Това, разбира се, съвпада с тяхното най-масово разпространение, от една страна, но и с духовните проблеми на онова време. Камю използва чумата като метафора на фашизма и като опасна ерес от средновековен тип.

Метафоричното съдържание, общият метафоричен знаменател на тези болести е, че те са заразни, т. е. прихващат се от ближния и от непознатия, който е разпознаваемо друг (вече болен). Затова в епохата на търсенето на ереси и на тяхното дамоксоване, т. е. видимо отличаване или отстраняване, или дори изгаряне (както дрехите на боледуващия от чума — може да се изгори и еретикът. . .), във верски инспирираната литература, независимо дали е католическа, или протестантска, често се говори за ереста като за чума или проказа, и обратното — чумата, холерата и проказата са ереси.

Чумата (и холерата, която в метафоричен смисъл е синоним) е силно, лесно и бързо убиваща заразна болест, докато проказата не е, и само в предразсъдъците на тогавашния човек тя се е смятала за толкова заразна, че е била прилагана строга и пълна изо-

лация, дори страх от вида и докосването на заразен. Дори в своите гета прокажените са били длъжни да носят и помежду си качулки на лицето и дрехи, плътно закриващи всички вече обезобразени, т. е. не толкова заразни части на тялото.

Проказата, за разлика от чумата и холерата, е по-скоро инвалидизираща, отколкото убиваща „ерес“. В този смисъл страхът от нея и борбата срещу нея, по-скоро срещу нейните носители, метафоризира според нас и страха от осакатяването и инвалидността; този страх е така добре метафоризиран в изобразителното изкуство след апогея на ренесансовия култ към красотата на тялото — предшествениците на Брьогел и самият Брьогел, и най-вече в ужасните видения — метафори на Йеронимус Бош, Дюрер, а и в подвластните на идеала Рембранд, Рубенс и др.

Освен омразата към духовната ерес, т. е. към другомислието, проказата символизира и омразата към инвалидността и грозотата в епохата след опустошителните войни из Европа, които се раздухват, от една страна, от омразата срещу ересите (чумата, холерата и проказата), а, от друга — раздухваха из Европа тези епидемии. Тук виждаме връзката между идеологическите и бактериологическите войни. . . И като единствено достъпен метод за „лечение“ и на двете страни на това странно диалектическо единство се препоръчвало прогонването, изгарянето (на дрехи, хора, книги, градове и села) или масовото убийство и заравянето в масови гробове.

Метафората на смъртта като скелет, носещ коса, отговаря на всички страни от това равенство: човекът като стрък трева сред европейската ливада, усъвършенствуване на оръжията за масово унищожение и на болестите за масово унищожение, и страхът от грозната човешка плът, чиято най-стабилна основа се оказва всъщност единствено скелетът.

Класиците гледаха на света от птичи полет и на човека като съзидател. И в науката, и в литературата болестите се изучаваха отвън, описваха се масовостта на заболяванията във връзка с мизерията. С отпадането на редица религиозни табути и на ереста като понятие изобщо беше снет греховният характер на почти всички болести. Останаха табути в сексуалната сфера, останаха, а и се увеличили и срамните болести, особено сифилисът.

Поначало „срамната болест“ е извънредно богата на противоречива метафорика, която може би заслужава специално изследване от гледище на образността и лексиката. Тук обаче си позволяваме само да изтъкнем странната амбивалентна метафорика между Венера (любов) и венерически болести: между любов и болест, между любов и смърт, между Ерос и Танатос, както биха се изразили някои увлечени в твърде абстрактна метафорика психоаналитици. . .

Новото в епохата на класицизма е отделянето на индивида от масата, признаването на индивида, на чувствата му. Признаване на правата му да се групира според индивидуалните си възгледи и според класовата си принадлежност. Отприщването на индивида доведе до отприщване на секса (и любовта, която обаче още няма романтичния ореол на по-късното време), а струпването на големи маси в градовете — наред с обособяването на пролетариата като класа — доведе и до „еманципацията“ и нарастването на сифилиса и туберкулозата: последната ще стане култът на романтизма.

Сифилисът е първата еманципирана индивидуалистична и „срамна“ заразна болест, за чието придобиване човек е „виновен“ сам по себе си, защото се е поддал на „неразумни“ влечения. Носителят на сифилиса е изключително „третото съсловие“ и „пролетариатът“, където царуват мизерията и липсата на табути. Висшите класи „прихващат“ сифилиса единствено чрез тайни прегрешения срещу сексуалния морал с представители на низиите класи.

За разлика от холерата, чумата и проказата, аристократичният човек не може да се зарази от сифилиса* от бедняка на улицата или случайно от придворните слуги.

* За разлика и от туберкулозния бактерии, причинителят на сифилиса не се предава по въздуха и чрез предмети; още повече, че размяна на предмети „ръка от ръка“ между класите е почти изключена по онова време.

Заразява се от похотливо класово смесение. А и при него това се нарича „кавалерска болест“, „галантна болест“.

В този смисъл „здравите“ стават „висшите“, а „болните“ — „низшите“. Праведните — висшите, порочните — низшите.

Примесена в моментите на класово ожесточение с омекотената, но позната от предишни времена омраза, борбата срещу низшите класи ще се смесва с борба срещу „сифилистите“, а последните преди да възприемат други, далече по-съществени белези на своята класова идентичност, ще използват дори сифилиса като метафорично оръжие за сплашване на феодалната върхушка. Най-краен пример за това намираме в произведенията на активния революционер от 1791 г. Маркиз дьо Сад — той размаваше и сифилиса, и секса, и насилието като „революционни“ атрибути.

Поради етично-срамния си характер сифилисът се среща сравнително по-рядко в литературата като характеристика на позитивни персонажи, но не отсъства от романите на френските класици във второстепенни персонажи, облечени с други положителни качества.

Като метафорично оръжие сифилисът е разпространен широко в печата по време и след Великата френска буржоазна революция, пламва отново по време на Комуната: стремежът е очистването от новата ерес — сифилиса и сифилитиците. На мястото на „еретичната зараза“ идва „сифилистичната зараза“, а после лесно и „комунистическата зараза“. Между впрочем, метафориката на предаването на идеите е подходяща, защото сме вече в ерата на масовия печат и масовото струпване на хора с еднакви възгледи, които са по-малко изолирани, отколкото управниците помежду си.

„Язвите на обществото“ лесно се асоциират с язвите при сифилиса: срамът на обществото — със срамната болест и пр.

Ботев използва същата метафорика („опасен сифилис и друг, по-опасен онанизъм“... се разпространяват... „в нашия обществен живот“... „в мозъците на нашите цивилизатори и народни водители“), но в обрнат порядък, срещу консервативната интелигенция. Подобно на метафориката на „призрака“ на комунизма, той и тук заимствува от френския печат.

В „Гераците“ Павел е носител на буржоазния индивидуализъм, на разложителния за патриархалната ни самобитност мироглед и класа, но е носител и на сифилиса, от който Елка — невинната патриархална носталгия — умира изоставена.

Особено място сред „сифилистите“ заемат и интелектуалците, които точно по време на върховото разпространение на болестта се обособяват като прослойка между аристокрацията и третото съсловие. Разпространеността на това заболяване между тях по понятни причини е по-малка, отколкото сред третото съсловие и пролетариата, от които те получават заразата, и по-голяма от аристокрацията, на която я предават...

Оттам можем да извлечем и паралела между амбивалентното отношение на управляващите класи спрямо интелигенцията изобщо (умни, но потенциално опасни хора, ако не са контролирани) и спрямо сифилиса и гения: подобно на гения и лудостта, митът за гениалните сифилистични изразява амбивалентността на отношението на духовно импотентните към интелигентна, а не реални епидемиологични съотношения. Това становище не противоречи на факта, че редица гении на човечеството от онова време са боледували от сифилис; последното съвпада както с класовото им положение, така и с откритото им изнасяне на факта, че боледуват, пред общественото мнение, отхвърляйки и табутата, и срамния характер на болестта си.

От гледище на отделния индивид сифилисът заслужава една археологическа, културно-психологическа дефиниция, поради приликите и отликите си с болестта на XXI век, на която ще се спрем накрая — СПИН. Онова, което отличава венерическите заразни болести от невенерическите, е, че те са пряк резултат от волевото поведение на индивида (съзнанието), моралните норми (свръхсъзнанието), нагона (хедонизма), страха от болест (с не толкова бързи фатални последици, а следователно и със слабо осъзнаван риск от заразяване), общественото чувство (да пазиш ближния от зараза). Отличително е, че заразяването става освен това и от невежество (въпреки борбата, и то от

разпознаваем по редица белези индивид). Една игра срещу страха; една игра с границите на индивидуалната свобода и бунта на анархиста, срещу обществения морал и срещу собствените си ограничения; една игра с огъня, която се асоциира не със смърт — от сифилис се умира много бавно, а и шансът да се умре от всичко друго, но не и от сифилис по онова време за онези „рискови групи“ е много по-голям, — а с любов и наслада.

Романтизмът издигна в култ туберкулозата. Тя беше най-разпространената „несрамна“ болест; тя беше болест на дишането — а дишането, както отбелязва и Сюзан Зонтаг в есето си, е най-близо до духовното. Със своите приливи и отливи, подобрения и влошавания, и същевременно — с неумолимия си ход към смъртта — заболяването предоставя добра конструкция за литературно-философски проекции. Една характерна отлика — поради хроничния недостиг на кислород за мозъка, болният често изпада в логически неоправдани, но приятни за околните и за самия него приливи на нежна еуфория. Бледият цвят на лицето, уголемените от отслабането очи с широки зеници, невербалният зов за помощ, излъчван от лицето и тялото, бедността на жертвите — каква по-насыщна храна за романтичния и символистичния идеал?

Няма по-добра метафора от „жълтата гостенка“ под „воала“ на „тъмносиния“ здрач. . .

Психолозите-познавачи твърдят, че чрез проективни текстове се доказвало, че туберкулозно болните често имали еротични фантазии.

Голямо внимание заслужава литературоведското и критическо изследване на диалектиката между Мина (болна) и Яворов (романтик-символист). В целия цикъл стихове, посветен на Мина, личи как, от една страна, Яворов черпи вдъхновение от нея като „блян“, а, от друга — Мина черпи живот от стиховете, метафоризирайки нейното състояние, надежди и страхове, в един любовно-еротичен план. У твърде жизнерадостната Лора няма и следа от туберкулозния романтичен идеал — и вдъхновението на Яворов сека. . .

Нищо друго съществено няма да открием в проследяването на многобройните примери на метафоризираната туберкулоза в литературата на целия XIX и до средата на XX век, когато с изчезването на туберкулозата сякаш изчезна и романтизмът, и обратното. . . Разбира се, тя беше ликвидирана от няколко медицински технологични открития, но може би неслучайно едно от първите средства срещу нея беше получено от същия химически продукт, от който бяха произведени и бойните отровни вещества, използвани през Първата световна война. . . Настъпи и крахът на романтиката, на нежността и съзерцанието, на апела за помощ и на отговора му. . .

Дойдоха болестите на страха, на самотата, на „прогреса“ и на отчуждението. Доскоро вярвахме, че няма вече да има болести, преминаващи от човек на човек. И болестите, както впрочем и идеите, изглежда загубиха своята заразителност. Всеки си боледува отделно.

Атавизъм изглежда днешният грип, банална инфекция, асоциирана с пренаселеност „нос до нос“, кихавица, бързопреходност като страсти и идеи.

Днешните убийци са ракът и „ударите“ — сърдечен и мозъчен.

Ракът е съществувал и през предишните епохи, но тогава доживелите до неговата възраст са били значително по-малко и са умирали не от рак, а от „лош корем“ или „лоша буца“, или от. . . Нямало го онова самотно боледуване, прехвърлянето от болница в болница, анонимното вземане на кръв „за изследвания“. Вместо това — заобиколен от близки, една врачка ще каже, че нямате рак, а само едно петно на рентгеновата снимка, което расте. . . , ще ви дават опиум срещу всяка болка, а един ден ще ви преместят в чисто бяло легло и пред вас ще се появи същият онзи пастор, който ви е венчал, който е кръстил и венчал вашите деца, и който вие винаги сте си представляли как опява вас вместо вашите родители, как после пее с децата ви заупокойни молитви над същото парче тревиста земя, под което п о ч и в а т вашите близки. . .

Днешният рак е метафора на днешния страх, на днешния човек в атомната и институциализираната (бюрократизираната) епоха на привидна социална осигуреност. Х. Мар-

кузе говори за диалектиката между тоталния технологичен напредък, възможен благодарение на откриването на атома и ядрения разпад и синтез, тоталната заплаха от унищожение от същия този атом, който разумът отхвърля като нищожна, („Нито едните, нито другите са луди, за да натиснат копчето. . .“) и тоталния интернализиран страх на човека, че зависи от разума или безразсъдството на другите, от техните „решения“; а другите са анонимни и неизвестно дори къде.

Самото лаическо название „рак“ е една сполучлива метафора. Нещо, което се появява неусетно и неизвестно откъде у мене, което расте и постепенно ме обзема, докато ме победи съвсем. Метафора на самия страх от живота, който постепенно се превръща в страх от смъртта. И най-важното — не мога да обвиня никого за моята зла участ. Аз днес не съм толкова „наивен“, за да вярвам на врачката, но и на медицината не вярвам, защото тя ме „третира“ като „случай“, като „легло номер 13“, като. . ., а вместо „бялата стая“, където няма болка, ми се повтаря, че всичко щяло да мине. . .

Щеше да ми е по-лесно да умра, ако така глупаво не бях се самозалъгвал тайно, че съм безсмъртен; ако имаше къде поне от време на време да срещам разкошната кафтафалка, теглена бавно от покритите с черен плюш коне под звуците на духовата музика; ако някой някъде ми беше споменавал поне веднъж в месеца, че сме преходни, а това значи — смъртни. . . Ако вместо индиректните си внушения за всемогъщество медицината поддържаше в двора на болниците поне по един параклис. . . Ако. . .

Страх ме е от всичко, страх ме е от Тях, защото не им вярвам, а не им вярвам, защото постоянно от детството си съм слушал само лъжи и премълчавания, фалшиви обещания. Страх ме е да живея вече, затова викам като В. Ханчев „Жив съм!“, за да не призная, че съм мъртъв, преди да съм умрял физически. . .

В метафориката на рака няма колективност. От рака всеки боледува и умира сам. Не споделя нищо, дори със съседа си по легло и съдба, защото не вярва в общата съдба — както не вярва в живота, така не вярва и в смъртта (Кафка — „Алиенция“).

А какъв по-благоприятен метафоричен контекст за „естетическата неунищожимост на човека“, според израза на Светлозар Игов, от неизлечимото боледуване от рак? Колко са писателите-щастливци, на които се е паднала такава рядка съдба да преживеят и споделят с нас някаква нова, нека да е нетрадиционна, религия? Коя нова философия може да обясни тези, както се изразява позитивистката наука, „крайни състояния“? Колко са писателите като нашия В. Попов, дръзнали да опишат образно собствените си преживявания и да ни оставят последните си наблюдения и виденията си при собствения си изход от живота (В. Попов — „Корените“)?

Ракът е все още табу за трансценденталното мислене у нас. Малко са изобщо литературните герои като Узуна на Д. Фучеджиев („Зодия на рака“), които са на прага на смъртта, а литература, която се бои от смъртта, се бои и от пълнокръвния живот.

Автор като Д. Коруджиев („Подозрението“ и „Домът на Алма“) смело навлезе в тази неизследвана територия, без да дефинира точно безнадеждността на героите си, но чрез метафоричния език на подозрението и страха той вербализира собствените ни, неизвестни и на самите нас страхове, и така ни подтиква към повече жизнерадост. Усетил постиката на факта, че хроничната тежка болест дарява свободата да разполагаш със себе си, той ни води към по-хуманни от кафкианските прозрения.

Освен в поезията на късния Ханчев, където преживяването е болезнено, красиви елегични метафори на бавното гаснене и дори копнеж към отвъдното откриваме в поезията на Бл. Димитрова („В мига, когато ще изгубим всичко, / ще станем изведнъж въздушни / и мракът ще е светлина“), на П. Алипиев („Затопяне“ — „С очи, отворени широко, / към огъня безумен тръгна, / тържествено във него влезе / и стана мрак и светлина“) и др.

Това е метафорика надрастнала страха. Макар и елегична, тя е по-оптимистична от „стресираното“ светоусещане на бодрашкия оптимизъм.

Докато ракът е метафора на днешните трубадури на болезненото светоусещане, *стресът* е тръбач на рикарите на успеха, на „напъна“. В литературата на XVII и XVIII в. е позната т. нар. Evbaungs Literature, литература, мобилизираща за недуховна дей-

ност, чийто задължителен идеал са оптимизмът, усилието и успехът. „Стрес“ на английски значи нещо като „напън“.

Стресът е метафоричен израз и на хванатия на вдицата на борбата за успех „малък човек“, на човека-жертва от романите на модернизма и постмодернизма, описващи дребнавостите на ежедневието и фрустрациите на героите си в безброй варианти, които не обогатяват с нищо духа ни.

Днешният култ е „ударът“: сърдечен и мозъчен. Те съответствуват и по честота, и по манталитет на съвременните рицари на успеха. Символизира култа към „пробивност“ и „удари“, към борба срещу природата и срещу „враговете“ и се възприема като неизбегно, дори желана саможертва в борбата.

Героите на несметни псевдолитературни произведения получават „удари“ след сблъсъци на събрания или на работните си места, подобно на фронта, който трябва да остане незабравим не само във военната литература, но и в метафоризираното псевдоцивилно литературно творчество от сталинистката епоха. Героите — жертви все още се преживяват като „бойци“ на разни фронтове. В най-модерните варианти днес се „заканват“ и на Космоса (тъй като да се заканваш на природата е вече демонстрирано), но това си е все старата закана. . .

Неин еквивалент в литературите от „Западния фронт“ се оказват булевардните митове за преуспяващи „супермени“ и „менажери“ (инфарктът се нарича „менажерска болест“), бойци на фронта под знамената на могъщия Молох. . .

Стресът е правилата на играта, а получаването на удар означава искането на таймаут или смяна на играча.

Нима може героичният мит за преуспяващия човек-чук, изправен пред скалата, да проправя път, да бъде заменен от идеята за човека-аскет със здравословен начин на живот — единствената гаранция срещу най-големите болести-убийци на нашето време? Нима може стоическият мироглед, който от две хилядолетия пропагандира самолишението от консумация (вместо пресита във всичко), безцелна, но приятна активност, каквато е спортът, да замести днешния човек-ударник? Той ще предпочита винаги риска от сирената на „Бърза помощ“, която е една антиметафора и на собствения му автомобил, пред „унизителното“ ходене пеша: ще предпочете да получи удар, вместо да пропусне удар. . .

Всичко беше ясно, всичко беше открито за тези мъже и амазонки, за които най-голямото „разтоварване“ беше удължаването на играта и на младежките сили, за да издържиш на нея, за което бяха нужни „отдушници“ (все метафори на стреса). Един от най-важните и доказани профилактори на инфаркта и инсулта беше сексът, в колкото може по-напреднала възраст, а в това отношение изглежда проблемите вече бяха решени, когато един акроним (напълно в стила на акронимичния език на редица бюрократични институции) започна да прониква в нашето съзнание и нашите страхове — СПИН.

Няма ги вече сочните метафорични названия, но този акроним завоюва в страховете на лаика — обикновения гражданин — не по-малко митично и мистично значение.

Метафоричният смисъл на СПИН-а в духовния живот на съвременното тепърва ще се избистря и утаява в различните форми на духовен живот: ето защо могат да се опишат само някои условия и да се изкажат някои хипотези за неговото формиране.

Всичко, което Програмният съвет по СПИН — само по себе си като институция вътре в медицината прави, е технологически правилно. Друг е въпросът, че общественото любопитство и други съображения карат средствата за информация да излизат извън пропорциите на този аспект в масовото съзнание и да стимулират един диспропорционален страх (шансът да умре от СПИН всеки от нас е хилядократно по-малък, отколкото от всичко друго), който може да рикошира в редица други морални сфери.

Дълг на писателите е да изучат и претворят страха от СПИН, както и във всичките му други метафорични форми. Техен дълг е да ни освобождават от него, надхвърляйки кафкианското му регистриране.

Има нужда не само от „борба“ срещу заболяването СПИН, а и от просветление на страха от него.

Убеден съм, че човешкият дух ще преодолее и него, както всяка друга заплаха. Нужен ни е може би обаче преди всичко моралът, че сме преходни и смъртни, с който живяха, умряха и останаха безсмъртни душите и на здравите, и на болните от всички „бичове на човечеството“, изпълзели от кутията на Пандора. Тогава ще приемем, че любовта към ближния е по-нужна от половата любов, че свободата е по-нужна понякога от здравето.

По радиото интервюираха едно семейство на заразен от СПИН. Съпругата му каза: „Не ме интересува, че е заразен. Живеем си както преди и сме заедно във всичко. Аз, съпругът ми и децата не се пазим от нищо.“

Това е една нравственост, която е приела, че да живееш със СПИН може би е по-малко страшно, отколкото да му обявиш „война“ с всички технологични средства.